

Bolesław K. Dumanowski
1927–2005

BOLESŁAW KSAWERY DUMANOWSKI

1927–2005

Bolesław Ksawery Dumanowski urodził się 24 marca 1927 r. jako syn nauczyciela w Bielawie na Podolu. Po śmierci ojca w 1932 r. rodzina zamieszkała we Lwowie, tam chodził do szkoły i zdał maturę. Pod koniec 1945 r. wyjechał wraz z rodziną ze Lwowa i, jak wielu innych lwowian, znalazł się w 1946 r. we Wrocławiu. Rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym Politechniki i Uniwersytetu, tworzących wówczas jedną uczelnię. Studiował początkowo fizykę i matematykę, później geografii i geologię na Wydziale Nauk o Ziemi.

Jeszcze jako student rozpoczął pracę w Katedrze Geografii Fizycznej, a po zdaniu egzaminu i przedstawieniu pracy magisterskiej *Morfologia doliny Bobru w okolicach Jeleniej Góry* uzyskał w 1952 r. tytuł magistra w zakresie geomorfologii. W latach 1952–1956 był aspirantem w Katedrze Geografii Fizycznej Uniwersytetu Wrocławskiego; po ukończeniu aspirantury otrzymał etat adiunkta i pracował w tej Katedrze do 1965 r. W ciągu 12 lat po magisterium zdobył kolejne stopnie naukowe: doktora na podstawie pracy *Krawędź Sudetów na odcinku Gór Sowich* w 1958 r. i doktora habilitowanego na podstawie pracy *Zależność rozwoju stoku od budowy geologicznej* w 1964 r.

Mając duże osiągnięcia naukowe i dydaktyczne na Uniwersytecie Wrocławskim kilkakrotnie wyjeżdżał w tym okresie za granicę, w 1956 r. do Chin, a w 1959 r. do Egiptu. Tam, w czasie sześciomiesięcznych badań geomorfologicznych uczestniczył w pięciu ekspedycjach geologicznych na pustynię Arabską i Libijską. Po habilitacji, zaproszony przez geografów brytyjskich w 1965 r., w czasie trzymiesięcznego stypendium British Council wygłosił szereg wykładów w kilku ośrodkach uniwersyteckich w Anglii.

W tym samym roku podjął pracę na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie pracował przez następne lat czterdzieści, do końca życia. Związany był z dwoma jednostkami organizacyjnymi: Katedrą (później Zakładem) Geografii Regionalnej oraz Studium (później Instytutem) Afrykanistycznym. W okresie tym przebywał dwukrotnie w Afryce prowadząc wykłady w Tanzanii na Uniwersytecie w Dar es Salaam (1972–1974) oraz w Libii, w Higher Institute of Technology w Biraku (1984–1987). Podczas pracy na Uniwersytecie Warszawskim pełnił funkcje kierownicze: wicedyrektor Instytutu Afrykanistycznego (1974–1975), kierownik Zakładu Geografii Regionalnej

(1975–1997), prodziekan (1980–1981) i dziekan Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych (1981–1984).

Profesor Bolesław Dumanowski został wielokrotnie odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1989), Złotym Krzyżem Zasługi (1973), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1982) oraz nagrodami Rektora Uniwersytetu Warszawskiego (1968, 1971, 1980, 1993, 1995, 1997) i Dziekana Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych (1996, 1998).

Zmarł 25 listopada 2005 r.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Zainteresowania naukowe Profesora Bolesława Dumanowskiego były wszechstronne i ujawniły się wcześniej. W młodości fascynował się filozofią. Studiował najpierw fizykę i matematykę, a następnie geologię i geografę. Pracę naukową rozpoczął w dziedzinie geomorfologii już w okresie studiów, o czym tak pisał w siedemdziesiątą rocznicę urodzin Profesora powojenny nestor polskiej geomorfologii prof. Alfred Jahn: „...*W grupie młodych adeptów geomorfologii, którzy bardzo wyraźnie zadeklarowali swoje naukowe zamiłowania i od początku uczęszczali na moje wykłady i seminaria, a zwłaszcza towarzyszyli mi w moich pracach terenowych był właśnie Pan. Przypomnę wspólne nasze wycieczki w Sudety, gdy byliśmy pochłonięci rozwiązywaniem problemów morfologii Kotliny Jeleniogórskiej. Tam zrodził się temat Pańskiej pracy magisterskiej, pierwszej publikacji, a więc i początek Pańskiej drogi naukowej*”.

O zainteresowaniach naukowych Profesora pisze Anna Dumanowska, w przedmowie do opracowanej przez nią i przygotowanej do druku ostatniej, niedokończonej pracy Męża. Przedstawia w niej wnioski z Jego studiów nad strukturą i ewolucją przyrody, zajmujących Go od lat siedemdziesiątych: „...*Wielodyscyplinarne przygotowanie Autora stwarzało asumpt do szerokiego podejścia do problemów badawczych, przyczyniło się też do traktowania przyrody – stanowiącej główny przedmiot Jego zainteresowań – jako niepodzielnej całości. Przeciwstawiał się stanowczo jej rozbijaniu na wycinkowe, drobne części, podważające jedność przyrody*”. To przekonanie prowadziło Profesora do znacznego poszerzenia zakresu badań – z geomorfologicznych, dominujących w latach 1951–1965, na podjęte po habilitacji badania w zakresie geografii regionalnej oraz filozoficznych i metodologicznych podstaw geografii.

Powyższe konstatacje pozwalają na szersze spojrzenie na poglądy i działalność naukową Profesora Bolesława Dumanowskiego i zgrupowanie Jego dorobku naukowego w trzech działach, opatrzonych tytułami: Przyroda, Relacje przyroda-człowiek, Metodologia geografii. Pozwala to na przedstawienie spójnej sylwetki naukowej Profesora, który był przekonany o nomotetycznym charakterze geografii jako nauki, a także o jej jedności.

W pierwszym z wyróżnionych w ten sposób działów, obejmującym dorobek z zakresu geomorfologii, ale także odnoszącym się do całego środowiska przyrodniczego, Profesor jest autorem kilku oryginalnych hipotez, weryfikowanych poprzez własne badania terenowe. Dotyczą one genezy i rozwoju zagłębień kulistych w piaskowcach Gór Stołowych, powstania obniżen otaczających masywy granitowe na Pustyni Wschodniej w Egipcie, zależności struktury moren plejstocenijskich od warunków ich sedymentacji oraz powstawania różnych typów rzeźby na utworach granitowych w zależności od cech petrograficznych w Karkonoszach¹. Potwierdzeniem wysokiej oceny badań geomorfologicznych Profesora jest fakt, iż jest On jednym z nielicznych geografów polskich, których prace drukowane były w „Zeitschrift für Geomorphologie” i cytowane zarówno w kraju, jak i za granicą – w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Francji i Austrii. Wynikające ze studiów nad strukturą i ewolucją przyrody szerokie spojrzenie na środowisko przyrodnicze znalazło odbicie w kilku artykułach, w których Autor przedstawił swoje wnioski dotyczące środowiska geograficznego oraz jego wpływu na ewolucję². Efektem kilku pobytów w Afryce (Egipt, Tanzania, Libia) są publikacje na temat czwartorzędowych zmian klimatycznych w Afryce (1972) i specyficznych form pagórków fitogenicznych tworzących się w strefie suchej (1991).

Począwszy od połowy lat sześćdziesiątych zainteresowania naukowe Profesora skupiły się na relacjach między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka. Pierwsza publikacja o wpływie zmienności środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie i gęstość zaludnienia w Afryce z roku 1968 stała się impulsem do podjęcia dalszych badań dotyczących roli tej cechy środowiska. Owocna okazała się zwłaszcza hipoteza Profesora o wpływie zmienności środowiska przyrodniczego, mierzonej wielkością gradientu wybranych elementów, na rozmieszczenie i gęstość zaludnienia, a także opracowana przezeń kartograficzno-statystyczna metoda oceny środowiska przyrodniczego na podstawie wielkości jego zróżnicowania w polach podstawowych³. Geograficzna treść różnorodności przyrodniczej i jej znaczenie dla człowieka rozwijane były później, nie tylko w Zakładzie Geografii Regionalnej, jako jeden z ważnych nurtów badawczych. W tym miejscu

¹ *Notes on the Evolution of Slopes in an Arid Climate*, 1960; *Comment on Origin of Depressions Surrounding Granite Massifs in the Eastern Desert in Egypt*, 1960; *Krawędź Sudetów na odcinku Gór Sowich*, 1961; *Forms of Spherical Cavities in the Stołowe Mountains*, 1961; *Zagadnienia rozwoju stoku na przykładzie Gór Stołowych*, 1961; *Stosunek rzeźby do struktury w granicie Karkonoszy*, 1963; *Problem of the Development of Slopes in Granitoids*, 1964; *The Problem of Bipartition of Morainic Deposits in the Sudetes Mountains*, 1964; *Zależność rozwoju stoku od budowy geologicznej*, 1967; *Influence of Petrographical Differentiation of Granitoids on Land Forms*, 1968.

² *Warunki środowiska a ewolucja*, 1971; *Remarks on geographical environment*, 1984.

³ *The influence of geographical environment on distribution and density of population in Africa*, 1968; *Metoda oceny środowiska przyrodniczego na przykładzie Afryki*, 1985.

podkreślić trzeba nowatorstwo tego ujęcia, bowiem dopiero w latach dziewięćdziesiątych zróżnicowanie przyrody, pod nazwą bioróżnorodności i georóżnorodności, zyskało rangę jednego z podstawowych globalnych problemów nauki i ochrony przyrody.

Trzeci nurt zainteresowań badawczych Profesora – metodologia badań naukowych i geografii – dopełnia obraz Jego sylwetki jako uczonego. Profesor w ciągu całej swojej pracy tworzył podstawy filozoficzne badań geograficznych. Następstwem tezy o nomotetycznym charakterze geografii jako nauki było przeświadczenie Profesora iż celem każdej pracy naukowej powinno być wykrywanie istniejących w świecie prawidłowości. Próba realizacji tego postulatu ujawniła się nie tylko w formułowanych przez Niego oryginalnych hipotezach, ale także w tym, że na większość Jego prac można spojrzeć z punktu widzenia ich wkładu w rozwój metod geograficznych. Przykładając wielką wagę do kształcenia studentów i młodej kadry naukowej Profesor opracował podręcznik „zaczytywany” do dziś przez studentów *Wstęp do badań naukowych dla geografów* (1990), a Jego oryginalna koncepcja przedmiotu i celu badań geografii regionalnej (1981) zapoczątkowała nowy kierunek badań w Zakładzie Geografii Regionalnej. Istotą tego podejścia jest poszukiwanie związków między środowiskiem przyrodniczym a człowiekiem i jego działalnością z zastosowaniem różnorodnych metod badania tych relacji.

W istniejącej w latach sześćdziesiątych w ramach Katedry Geografii Regionalnej Pracowni Afryki zespół pod kierunkiem Bolesława Dumanowskiego opublikował skrypt akademicki *Geografia fizyczna Afryki* (1968). Jako dobry organizator prac zespołowych, Profesor objął kierownictwo tematu „Środowiskowe uwarunkowania rolnictwa w Afryce i na Bliskim Wschodzie” w ramach problemu resortowego Ministerstwa Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki „Tendencje rozwojowe rolnictwa światowego i ich powiązanie z gospodarką żywnościową kraju”.

Wspomnieć też trzeba o jeszcze jednej formie Jego działalności – popularyzacji wiedzy. Profesor kierował działem Geografia fizyczna w przygotowywanej przez PWN *Encyklopedii Geograficznej*. Podobnie jak wielu geografów regionalnych brał udział w tłumaczeniu znanych encyklopedii zagranicznych, m.in. *Encyclopaedia Britannica*, oraz w opracowaniu i redakcji naukowej kilku encyklopedyczno-monograficznych atlasów świata: *Ilustrowany Atlas Świata* (*The Picture Atlas of the World*, Dorling Kindersley Ltd., London, 1991, wyd. II uzupełnione 1993), *Wielki Ilustrowany Atlas Świata*, I wydanie polskie 1993, Geocenter International, Warszawa (*The New World Atlas*), *Księga Świata. Atlas*, (*The Eyewitness Atlas of the World*, Dorling Kindersley Limited, London, 1994). I wydanie polskie, Geocenter, 1996.

DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA

W czasie swojej ponad pięćdziesięcioletniej pracy na Uniwersytecie Wrocławskim, a następnie Warszawskim, Profesor Bolesław Dumanowski prowadził wszystkie rodzaje zajęć dydaktycznych: wykłady i seminaria dla magistrantów i doktorantów, kursy terenowe, ćwiczenia terenowe, proseminaria i ćwiczenia. Zajęcia te obejmowały tematykę fizycznogeograficzną i regionalną. W czasie pracy na Uniwersytecie Warszawskim prowadził wykłady m.in. o strukturze i ewolucji przyrody, z geografii fizycznej kontynentów, metodologii badań geograficznych i metodologii geografii regionalnej, wybranych problemów geografii regionalnej, geografii strefy międzyzwrotnikowej, geografii fizycznej Afryki oraz ćwiczenia terenowe z geografii regionalnej w Sudetach. Przez wiele lat prowadził seminarium magisterskie z geografii regionalnej, pod Jego kierunkiem powstało kilkadziesiąt prac magisterskich.

Na podkreślenie zasługuje działalność dydaktyczna Profesora na uczelniach zagranicznych. W latach 1972–1974 prowadził wykłady i seminaria na Uniwersytecie w Dar es Salaam, w następnym roku jako *visiting professor* Uniwersytetu Kairskiego prowadził wykłady na temat badań geomorfologicznych i kompleksowych w obszarach suchych. W latach 1984–1987 był profesorem (Associate Professor) w Higher Institute of Technology w Biraku. W czasie trwania kontraktów, przedłużanych na prośbę uczelni goszczących, zyskał opinię bardzo dobrego wykładowcy. Odbywał też krótkie wyjazdy służbowe na uniwersytety europejskie (Wielka Brytania, Niemcy, Grecja), poznawał europejskie systemy kształcenia, a zdobyte doświadczenia wprowadzał na Uniwersytecie Warszawskim.

Szczególnie wiele wysiłku włożył Profesor w przebudowę programu kształcenia studentów na prowadzonej w Zakładzie specjalizacji z geografii regionalnej oraz zapewnienie wysokiego poziomu metodycznego prowadzonych tam zajęć, zarówno własnych, jak i całej kadry naukowo-dydaktycznej. Specjalizację geografii regionalnej wprowadzono już w połowie lat pięćdziesiątych, ale przełomowym momentem w ewolucji jej profilu było objęcie w 1975 r. kierownictwa Zakładu przez Profesora Bolesława Dumanowskiego oraz Jego programowe wystąpienie na zorganizowanej przez Zakład w 1979 r. ogólnopolskiej konferencji poświęconej przedmiotowi badań geografii regionalnej. Zasadniczą myślą wygłoszonego wówczas przez Profesora referatu *Geografia regionalna jako dyscyplina badawcza* było stwierdzenie, iż przedmiotem jej badań powinny być relacje między działalnością człowieka a otaczającym go środowiskiem. Z tą myślą wprowadzono w roku 1983/1984 do programu 3 nowe wykłady, które stały się trzonem specjalizacji: *Struktura i ewolucja przyrody*, *Geografia człowieka* oraz *Przyroda a społeczeństwo*. Ogniwem łączącym wszystkie te sfery było ewolucyjne ich ujęcie. Nowy pro-

gram kształcenia akcentował podstawowy cel wszelkich studiów wyższych, jakim jest nauczenie studentów dostrzegania i rozwiązywania problemów. Profesor nakreślił nowy kierunek dla prowadzonych na specjalizacji prac magisterskich. Z inicjatywy młodej kadry Wydziału prowadził dla niej zajęcia z metodologii pracy badawczej. Profesor Bolesław Dumanowski wypromował czterech doktorów. Był dobrym dydaktykiem uniwersyteckim, wykazującym duże zaangażowanie w kształcenie studentów i młodej kadry naukowej, lubianym i cenionym przez młodzież, cieszył się także szacunkiem kolegów i współpracowników.

DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACYJNA

Choć Profesor Dumanowski zdecydowanie przedkładał działalność badawczą nad organizacyjną, pełnił wiele funkcji na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych, na Uniwersytecie Warszawskim i poza nim. Na Uniwersytecie Warszawskim pełnił funkcję zastępcy dyrektora Studium Afrykanistycznego (1974–1975), był też sekretarzem Zespołu ds. Badań Matematyczno-Przyrodniczych oraz członkiem Prezydium Komisji ds. Badań Naukowych.

Na Wydziale był początkowo kierownikiem Pracowni Afrykanistycznej, a następnie długoletnim kierownikiem Zakładu Geografii Regionalnej, od 1975 r. do przejścia na emeryturę w roku 1997. Ta Jego funkcja była czymś o wiele głębszym, niż zwykła działalność organizacyjna. W kontaktach ze współpracownikami był bardziej przyjacielem, niż szefem. Zachęcał do rozwijania indywidualnych zainteresowań, wspierał, doradzał, chętnie dzielił się swoim doświadczeniem. Zawsze był gotów do rozmów o problemach naukowych, a swoją pasją badawczą potrafił zarazić innych. Profesor był wzorem bezinteresowności, życzliwości i prostolinijności, wychowawcą i nauczycielem. Pokazywał, jak w dyskusji skupiać się na problemie i nie traktować krytycznych uwag *ad personam*. Był życzliwym arbitrem w spornych kwestiach, mistrzem prowadzącym po trudnych, ale i fascynujących ścieżkach badań naukowych.

W 1981 r. został dziekanem Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych. O okolicznościach wyboru tak pisał w siedemdziesiątą rocznicę urodzin Profesora nieżyjący już Maksymilian Skotnicki: *...Myślę, że Jego otwartość na inne poglądy, na krytykę, jest tą cechą, którą szczególnie cenią ci, których zaszczyca swoją współpracą. Sprzyja tworzeniu atmosfery, w której wszyscy, również i najmłodsi, uczą się dyskusji i swobodnego wyrażania swoich opinii. Te zalety osobowości Bolesława Dumanowskiego okazały się cenne nie tylko w pracy naukowej i dydaktycznej, ale także w sytuacji szczególnej. Jego tolerancja wykluczała oczywiście jakiegokolwiek sympatie do ustrojów totalitarnych, a uczciwość i inteligencja – do porządku*

i władz PRL. Kiedy w 1981 r. został pierwszym z wyboru, „solidarnościowym” dziekanem Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW, zadbał jednak przede wszystkim o to, aby uniknąć napięć i przebrnąć przez stan wojenny z jak najmniejszym dla tego Wydziału uszczerbkiem. Jego przyjaźń i życzliwość, skuteczna i dyskretna, jest zawsze dla wielu wielką pomocą, myślę, że należy do osób, o których dopiero po pewnym czasie się mówi, że tak dużo się im zawdzięcza. Mimo przejścia na emeryturę w 1997 roku był w latach 1997–1999 przewodniczącym Rady Studium Doktoranckiego oraz członkiem Komisji ds. przewodów doktorskich na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych.

Poza uczelnią Profesor Bolesław Dumanowski działał aktywnie w Polskim Towarzystwie Geograficznym oraz Olimpiadzie Geograficznej, będąc w latach 1979–1982 Przewodniczącym Warszawskiego Komitetu Okręgowego oraz członkiem jury tego Komitetu. W Ministerstwie Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki był członkiem Komisji ekspertów ds. Programów i Podręczników geograficznych.

Ewelina Kantowicz

OPRACOWANIA BIOGRAFICZNE I INNE ŹRÓDŁA

Przy opracowywaniu biogramu korzystałam przede wszystkim z materiałów udostępnionych mi przez sekretariat Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW zawierających życiorysy, sprawozdania z działalności, spisy publikacji przygotowane przez Profesora Bolesława Dumanowskiego oraz całą dokumentację przebiegu Jego pracy na Uniwersytecie Warszawskim.

Ponadto korzystałam z *Przedmowy* do przygotowanego do publikacji i opracowanego przez Małżonkę Profesora, prof. dr hab. Annę Dumanowską artykułu, który stanowi odbicie wieloletnich studiów i badań Profesora Bolesława Dumanowskiego nad ewolucją przyrody o zasięgu tak wnikliwym i szerokim, że nie pozwoliło Mu to na ukończenie tej tak ważnej dla Niego publikacji przed śmiercią.

Wykorzystałam też publikację *50 lat Zakładu Geografii Regionalnej w Uniwersytecie Warszawskim*, „Prace i Studia Geograficzne”, t. 34, WGiSR UW, Warszawa 2004, 186 s. oraz wymienione poniżej w układzie chronologicznym opracowania biograficzne.

Skotnicki M., 1997, *Bolesław Dumanowski w oczach Jego współpracowników*, Prace i Studia Geograficzne WGR UW, 19, 11-14.

Winid B., 1997, *Profesor dr hab. Bolesław Dumanowski. Słowo wstępne*, Prace i Studia Geograficzne WGR UW, 19, 9-10.

Jahn A., 1997, *Profesorowi dr. hab. Bolesławowi Dumanowskiemu w 70-tą rocznicę Jego urodzin*, Prace i Studia Geograficzne WGR UW, 19, 8.

Kusiński W., 2005, *Bolesław Dumanowski. Pożegnanie (1927-2005)*, Gazeta Wyborcza, 15 grudnia.

- Kantowicz E., Skotnicki M., Walewski A., 2007, *Bolesław Dumanowski 1927-2005*, *Przegląd Geograficzny*, 79, 1, 179-181.
- Jaworska B., 2007, *Mistrz i Małgorzata*, *Przegląd Geograficzny*, 79, 1, 182-183.

WYBRANE PRACE BOLESŁAWA DUMANOWSKIEGO

Przyroda (geomorfologia, geografia fizyczna)

- 1950/51, *Morfologia doliny Bobru w okolicy Jeleniej Góry*, *Czasopismo Geograficzne*, 403-411.
- 1960, *Z zagadnień lessu chińskiego*, *Czasopismo Geograficzne*, 3, 3-26.
- 1960, *Notes on the Evolution of Slopes in an Arid Climate*, *Zeitschrift für Geomorphologie*, Suppl. 1, 178-189.
- 1960, *Comment on Origin of Depressions Surrounding Granite Massifs in the Eastern Desert in Egypt*, *Bull. de l'Académie Polonaise des Sciences*, vol. VIII, 4, 305-312.
- 1961, *Krawędź Sudetów na odcinku Gór Sowich*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego*, seria B, 7.
- 1961, *Cover Deposits of the Karkonosze Mountains*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego*, seria B, 8, 31-35.
- 1961, *Forms of Spherical Cavities in the Stołowe Mountains*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego*, seria B, 8, 123-137.
- 1961, *The Bolków upland and the basin of Jelenia Góra*, *Guide Book of Excursion b. The Sudetes*. INQUA VIth Congress. Poland.
- 1961, *Zagadnienia dwuzielności moren w Sudetach*, *Rocznik Pol. Tow. Geol.*
- 1961, *Zagadnienia rozwoju stoku na przykładzie Gór Stołowych*, *Czasopismo Geograficzne*, 3, 311-324.
- 1962, *Uwagi o formach wadi w Egipcie*, *Czasopismo Geograficzne*, 2, 199-214.
- 1963, *The Holocene of Lower Silesia in the Light of Results of the First Radiocarbon Dating*. (z A. Jahnem i S. Szczepankiewiczem). *Bull. de l'Académie Polonaise des Sciences*, 10, 1, 47-52.
- 1963, *Stosunek rzeźby do struktury w granicie Karkonoszy*, *Acta Universitatis Vratislaviensis* 9, 27-35.
- 1963, *Przewodnik do wycieczki sudeckiej* (z A. Jahnem), Wrocław.
- 1964, *Problem of the Development of Slopes in Granitoids*, *Zeitschrift für Geomorphologie*, Suppl. V, 30-40.
- 1964, *The Problem of Bipartition of Morainic Deposits in the Sudetes Mountains*, V-th Int. Congr. on Quaternary, 65-69.
- 1967, *Zależność rozwoju stoku od budowy geologicznej*, *Acta Universitatis Vratislaviensis*, 61.
- 1967, *Karkonosze – Introduction*, *Guide to excursion of the Symposium of the Commission on the Evolution of Slopes*, Poland, Sept.
- 1967, *Site Pielgrzymy*, *Guide to excursion of the Symposium of the Commission on the Evolution of Slopes*, Poland, Sept.
- 1967, *Site Karpacz*. *Guide to excursion of the Symposium of the Commission on the Evolution of Slopes*, Poland, Sept.
- 1968, *Influence of Petrographical Differentiation of Granitoids on Land Forms*, *Geographia Polonica*, IV, 14, 93-98.
- 1970, *Examples of geomorphological investigation in Poland, based on quantitative methods*, *Geographia Polonica*, 18.

- 1970, Recenzja. *K.W. Butzer i C.L. Hansen, Desert and river in Nubia*. Przegląd Geograficzny, XLVI, I.
- 1971, *Warunki środowiska a ewolucja*, Kosmos, A, 1, 11-16.
- 1972, *Czwartorzędowe zmiany klimatyczne w Afryce*, Czasopismo Geograficzne, XLIII, 1.
- 1973, *Afryka* Encyklopedia PWN, opracowanie haseł z geografii fizycznej.
- 1977, Recenzja. *J. Mityk, Geografia fizyczna części świata, Zarys fizjograficzny 1975*, Geografia w Szkole, 1.
- 1980, Recenzja. *W. Kozarski, W Sudetach*, Geografia w Szkole, 2.
- 1984, *Remarks on geographical environment*, Miscellanea Geographica. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 21-26.
- 1988, *Sudety-Karkonosze* [w:] Polska na zdjęciach lotniczych i satelitarnych. PWN, Warszawa.
- 1990, *Afryka Północna i Bliski Wschód* (z A. Dumanowską i J. Piłaszewiczem). Tłumaczenie i opracowanie wersji polskiej, Wyd. Geocenter International, Warszawa.
- 1991, *Pagórki fitogeniczne w Libii*, Czasopismo Geograficzne, LXII, z.1-2, 5-18.
- 1991, *Ilustrowany Atlas Świata*. Tłumaczenie i opracowanie wersji polskiej (z J. Bakiem i in.), Polska Oficyna Wydawnicza BGW.
- 1993, *Ilustrowany Atlas Świata*. Wydanie 2-gie. Tłumaczenie i opracowanie wersji polskiej, Polska Oficyna Wydawnicza BGW.
- 1993, *Wielki Ilustrowany Atlas Świata*. (z J. Gromadzką i inn.), Tłumaczenie i opracowanie wersji polskiej, Wyd. Geocenter International, Warszawa, (s. 150-167).
- 1995, *Atlas Świata*, Tłumaczenie i opracowanie wersji polskiej (z A. Bonasewiczem i in.), Polska Oficyna Wydawnicza BGW.
- 1996, *Księga Świata, Atlas*. Tłumaczenie i opracowanie wersji polskiej, I wyd. polskie Geocenter Warszawa s. 389-443.
- 1997–1998 Tłumaczenie haseł w t. 1, 2, 3, 4, 5, *Encyklopaedia Britannica*.
- 1998, *Phytogenic hillocks in Libya*, *Africana Bulletin*, 46, 91-101.

Relacje Przyroda – Człowiek (geografia regionalna)

- 1968, *The influence of geographical environments on distribution and density of population in Africa*. *Africana Bulletin*, 9, 9-33.
- 1973, Recenzja. *K.W. Butzer Environment and Archeology 1971*. Przegląd Geograficzny, XLV, I.
- 1974, *The influence of the geographical environment on the location of towns in Africa*. [w:] *Studies of geography in Hungary, II Man and Environment*, 213-219.
- 1982, *Uwagi o poglądach dotyczących relacji: człowiek – przyroda*. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 2, 117-130.
- 1983, *Ochrona przyrody a związki między człowiekiem a otaczającym go środowiskiem*, *Prace i Studia Geograficzne WGSR UW*, 11-16.
- 1983, *Environment and Development*, EADI. Programme of Work. Tilburg.
- 1985, *Metoda oceny środowiska przyrodniczego na przykładzie Afryki* (z F. Plitem), *Prace i Studia Geograficzne*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 8, 9-40.
- 1985, *Próba statystycznej weryfikacji hipotezy o korelacji gęstości zaludnienia ze zróżnicowaniem środowiska przyrodniczego w Afryce* (z A. Matuszkiewicz i F. Plitem) *Prace i Studia Geograficzne*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 8, 77-82.

- 1985, *Odpowiedź na uwagi Andrzeja Richlinga i Maksymiliana Skotnickiego* (z F. Plitem), *Prace i Studia Geograficzne*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 8, 71-75.
- 1989, Recenzja. *J.A. Dixon, R.A. Carpenter, L.A. Fallon, P.B. Sherman i S. Monopimoke, Economic Analysis of the Environmental Impacts of Development Projects*, *Przegląd Geograficzny*, LXI, 3.
- 1990, *Działalność człowieka a środowisko przyrodnicze w świetle literatury*, *Fizjografia w Polsce*, TUP Sekcja Fizjografii, 141, 1-19.
- 1993, *The fertility decline in developing countries*. Tłumaczenie z *Scientific American* dla wydawnictwa Science Press.
- 2004, *Zróżnicowanie środowiska przyrodniczego a działalność człowieka*, *Prace i Studia Geograficzne*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 34, 87-98.

Metodologia geografii i podręczniki

- 1968, *Geografia fizyczna Afryki* (z M. Jakubowskim i E. Kłos-Kantowicz), Warszawa.
- 1981, *Geografia regionalna jako dyscyplina badawcza*, *Przegląd Geograficzny*, LIII, 1, 87-94.
- 1990, *Wstęp do badań naukowych dla geografów*, WGSR UW, Warszawa.
- 2000, *Relacje człowiek – środowisko przyrodnicze w badaniach i kształceniu z geografii regionalnej* (z E. Kantowicz i A. Walewskim), *Seminarium „Geografia regionalna świata w nauczaniu akademickim”*, WSP, Kraków.

Summary

Professor Bolesław Dumanowski – a geomorphologist and a regional geographer was born on 24 March 1927 in Podolia. In 1952 he obtained the master's degree in geomorphology at the Wrocław University where then he started scientific research and received the degree of a Doctor of Philosophy in 1958 and completed his habilitation procedure in 1964.

In 1965 Bolesław Dumanowski commenced his work at the University of Warsaw which he continued until the end of his life. He was bound to the Department of Regional Geography and to the African Institute. He travelled abroad several times: to China (1956), Egypt (1959), the Great Britain (1965), Tanzania (1972–1974), and Libya (1984–1987), among the others. At the University of Warsaw he was the Vice-director of the African Institute (1974–1975), the Director of the Department of Regional Geography (1975–1997), an Associated Dean (1980–1981) and the Dean of the Faculty of Geography and Regional Studies (1981–1984).

Professor Dumanowski's scientific output comprised works in geomorphology, regional geography and methodology of geography. He was the author of several unconventional hypothesis. In his geomorphologic works he explained the origin and the development of the Sudety Mountains relief, focusing on slope covers and slope morphology in reference to lithology and climate, the origin of spherical cavities in sandstones and the structure of moraines. His study in Africa concerned the origin of depressions surrounding the granitic masiifs, the formation of copies dunes, the evolution of slopes and morphology of the wadi. Professor's works were published in *Zeitschrift für Geomorphologie*. In the regional geography he contributed with works on the impact of

the natural environment variability (measured by the gradient size of chosen elements) on the distribution and density of population and with its amplification in his scientific method of the environment evaluation measured by its diversity in the basic fields.

During his work at the University of Warsaw professor Bolesław Dumanowski lectured on the structure and the evolution of nature, on the physical geography of continents (especially of Africa), on methodology of geography and of the regional geography, and on the tropical zone geography. He tutored few dozen master's and four doctor's theses.

He died October 25, 2005 in Warsaw.

*Ewelina Kantowicz, Instytut Studiów Regionalnych i Globalnych,
Uniwersytet Warszawski, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa,
e-mail: ekanto@uw.edu.pl*